

Güneş Yüzünü Dönerler

Meryem Bulut*

Etnik köken olarak Kürt olan ve Kürtçe konuşan ancak inanç olarak Müslüman Kürtlerden ayrılan Yezidilerin sayısı oldukça azalmıştır. Türkiye’de yaşayanlar, başta Almanya olmak üzere başka ülkelere göç etmişlerdir. Halen Mardin, Urfa, Diyarbakır ve Batman’da sürekli olarak yaşayanların sayılarının 300-400 civarında olduğu tahmin ediliyor. Yayıgın olarak Yezidiler olarak bilinmelerine rağmen kendilerini Ezidi olarak tanımlıyorlar. “Ez” Kürtçe’de “ben” anlamında “Da” ise vermek, yapmak oluşturmak anlamında kullanılıyor. “Ezda”, “yaratılan, var edilen anlamına geliyor(Gökçen, 2008:1039).

Yezidiler yalnızca farklı bir inanç olarak değil aynı zamanda farklı etnik grup olarak algılanmaktadır. Mardin’de Yezidi köyü olarak tanınan köyde yaşayanların tamamı yılın çoğunu yurtdışında geçirmektedir. Yurtdışında çalışan yetişkinler anne ve babalarını da yanlarına almışlar. Çocuklarından dolayı yurtdışında yaşayan yaşlılar yaz aylarını köyde geçirmektedirler. Yaz aylarında canlanan köyde, kışın hiç kimse kalmadığı için çocuklarının yanlarına giden aile, Avrupa’yı hiç sevmediklerini ancak köyde yalnız kalmak istemedikleri için gittiklerini belirtmişlerdir.

Bize kaynaklık yapan kadın; ellerinde, çenesinde, alnında çeşitli işaretlerin yer aldığı dövmelelere sahiptir. Dövmelerin kül ve iğneyle yapıldığı, ancak işaretlerin belli bir anlamının olmadığı öğrenilmiştir. Çocukluk çağlarında özendikleri için arkadaşlarıyla yapmışlar. Benzeri yöntemlerle yapılmış dövmelelere; yaldaqık olarak aynı yaşlardaki (70 yaş civarı) Arap ve Kürt kadınlarda da rastlanmıştır. Onlar da işaretlerin belli bir anlamı olmadığını belirtmişlerdir. Mardin yöresinde görülen bu bir tür el ve yüz süslemelerine Süryani kadınlarda rastlamadım.

*Dr. Ankara Üniversitesi, Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı

Çeşitli yazılı kaynakların ve kaynak kişilerinin belirttiği üzere Yezidiler tek tanrıya ve evreni de tek tanrının yarattığına inanıyorlar. Tanrı'yı Huda adıyla anmaktan hoşlanıyorlar. Yezidiler; Allah'tan sonra Melek Tavus'u tanıyorlar. Adem'e secde etmeyi reddeden ve buna rağmen Allah tarafından affedilen isyancı melek olan Melek Tavus'un, Yezidileri özel korumasına alacağına inanıyorlar. Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Musevilerde kötülük ruhuyla tanınan bu melek; Yezidilerde kötülük yönüyle algılanmıyor(Guest;2001:66). Yezidilerde, Yezidi olmayanların kötülemek için kullandıkları ve onlara göre Melek Tavus'a saygısızlığı ifade eden Şeytan kelimesi başta olmak üzere belli kelimelerin kullanılması yasaktır(Allisan;2007:73). Aslında Şeytan ve iblis isimlerinin Yezidilerde yasaklanmış olması da Tavus-Melek'in Şeytan ile özdeşleştirilmesini doğrulamaktadır (Lescot; 2001:44).

Yezidiler; Melek Tavus unvanını ve dinlerinin simgesi olarak da Tavus kuşu tasvirlerini kullanmaktadırlar. Geleneksel bir inanca sahip olan Yezidiler kökenlerini tek başlarına Adem'e dayandırmaktadırlar. Yezidiler; güneşin doğusunda, batımında, ayın doğusunda ve batımında dua ederler. Bütün dualar aynı ritüellerden oluşmaktadır. Ellerini ve yüzlerini yıkadıktan sonra ayakta söz konusu yıldız karşısına ya da güneş, ellerini göğüslerine bağlayarak dururlar(Lescot;2001:63; Guest;2001:77). Yezidilerin kendi dinlerine ilişkin belgelerde Yezidi dininin niteliksel olarak Hıristiyanlık, İslamiyet ve Musevilikten farklı olduğunu "Ehli Kitap"ın anlayacağı şekilde ilkelerinin olmadığı görülmektedir(Allisan;2007:71). Yezidi köyündeki kaynak kişilerimiz de dinsel ritüeller konusunda benzer ifadeleri kullanmışlardır. Bulduğumuz köydeki Yezidiler; bütün kainatı Allah'ın yarattığına ve yedi meleğe inanıyorlar. İnançlarına göre yedi melek haftanın yedi gününü temsil ediyor. Yezidilik dinine göre Allah dünyanın yaratıcısıdır. Allah iradesinin yürütücüsü ise Melek Tavus'tur. Kaynak kişilerimize göre Melek Tavus; baş meleği temsil etmektedir. Ayrıca Yezidilerde dört element; Ateş, Su, Toprak ve Rüzgar çok önemlidir. Yarattıklarının içinde en değerlisi ise güneştir. Yezidi köyünde; günlük dinsel ritüeller; zorunlu olarak sabah ve akşamları güneşe karşı yapılır. Yezidi takviminde üç günlük oruç tutmanın sonrasında gelen dördüncü gün, resmi bayram olarak Aralık ayının ilk cumasında ya da Aralık ortalarında gerçekleşir (Guest;2001:79). Mardin köylerinde yaşayan Yezidilerde tutulması zorunlu olan yılda 12 gün oruç vardır. Her yıl Aralık ayında her hafta salı, çarşamba, perşembe günlerini oruç tutarak, cuma günlerini bayram kutlaması yaparak toplam 12 gün oruç tutmaktadırlar.

Yezidi topluluğunu yönlendirici gruplardan biri olan ve özellikle Türkiye'de bütün rütbelerden en dikkat çekici olan Koçeklerdir. Bu grubun geleceğe dair rüya görmek hatta Melek Tavus ile konuşmak gibi yetenekleri olduğuna inanılmaktadır. Koçeklerden biri Melek Tavus ile konuştuğunu belirterek mavi rengin Melek Tavus'un hoşuna gitmediğini belirtmiştir. Bu olaydan sonra Yezidiler mavi renk giymeyip beyaz renk giymeye başlamışlardır. Pek çok yerdeki Yezidi topluluklarında bu renk yaşağı geçerli olmuştur(Guest;2001:68). Mavi renk giysi yaşağına Mardin yöresinde ve bu bölgeden geçerek yurtdışında yaşayan Yezidi topluluğunda hiç kimsenin kaynak kişilerin kendisi de olmak üzere uymadıkları anlaşılmıştır. Dindar Yezidilerin, Koçeklerin bazı sözlerini takip ettikleri görülse bu köyde yaşayanların her söylenene uymadıkları kaynak kişiler tarafından belirtilmiştir.

Yezidilerde bazı gıdaların tüketilmesi konusunda yasaklamalar mevcuttur. Alkol kullanımı hoş görülmemektedir. Marul ve karnabahar dinsel bir yasak olarak tüketilmemektedir. Çok dindar olanlar tavuk ve ceylan eti yemezler (Lescont;2001:69). Görüşülen köyde yaşayanlar gıda yasaklarına uymuyorlar. Kurbanların bıçakla kesilmesi gerekiyor. Yalnızca kurbanların değil eti yenilen hayvanlarına yenilebilmesi için bıçakla kesilmesi gerektiğine inanıyorlar. Aralarında eskiden özellikle marul, balık yemeyenler varmış. Ancak şimdilerde böyle bir yaşağa uyma durumunun olmadığı görülüyor. Yezidileri büyük kentlere, yurtdışına sürükleyen gelişmeler onları değiştirmiş ve inançlarını yumuşatmış olabilir. Yezidi topluluğunda; tüm bölgede yaşayan Müslümanlar arasında olduğu gibi ekme kutsal sayılmaktadır. Bir Yezidinin ekmeği bulduğunda yerden alarak inançları gereği yiyebilirse yemesi ya da yüksek bir yere koyması gerekiyor.

Yezidi topluluğunda evlilikler genellikle erken yaşlarda yapılıyor. Erkek çocukları on beş yaşlarında, kız çocukları on iki ve on üç yaşlarında evlenmektedirler. Yezidiler arasında akraba evlilikleri geçerliliğini koruyor. Yasaklanmış olmasına rağmen Irak'tan Avrupa'ya göç edenlerin başka inançtan insanlar ile evlilikleri engellenemiyor (Fuccaro, 1999:17). Yezidilerde evlenmenin ekonomik bedeli ağır olduğu için berdel ortaya çıkmış olabilir(Lescont;2001:144,148). Yezidilerde; hem akraba evlilikleri ile hem de çok eşlilik ile karşılaşma olasılığı var. Boşanma yasağı olmamasına rağmen boşanma görülen bir durum değildir(Guest;2001:76). Çünkü boşanma hoş karşılanan bir durum değil. Asla boşanmamak gerektiğine inanıyorlar. Yezidi toplumsal örgütlenmesinde; kan bağları ve aynı soydan gelmek önemli bir rol oynuyor. Yezidiler, genellikle görücü usulünü ve akrabalar ile evlilikleri tercih ediyorlar. Şimdilerde başlık parası uygulanmıyor. Buna rağmen berdel ve başlık parası uygulaması ile çok az da olsa karşılaşma olasılığı var. Bu bölgede diğer topluluklar arasında başlık parası uygulaması; süt hakkı adıyla Kürtlerde, başlık parası adıyla Araplarda devam ediyor. Yezidiler; başka inançlara sahip olanlar ile Yezidi gençlerin evliliklerini önlemeye çalışıyorlar. Yezidi inancının dışındakilerle evlenme yasağı olmasına rağmen bu tür evlilikler gerçekleşiyor. Bu köyde yaşayan Yezidilerde, hem genç kızlar arasında hem de genç erkekler arasında kaçarak Müslüman Kürtlerle evlilik yapmış olanlar var. Böyle istenmeyen bir evlilik, gençlerin kaçması ile gerçekleşiyor. Kaçan gençlerin anne, baba ve yakınlarının yeni evlilere küslüğü; yeni evlilerin çocukları doğana kadar sürüyor. Çocukları doğduktan sonra kaçarak evlenenler ile aileleri ve akrabaları görüşmelere başlıyorlar. Yezidiler kaçarak evlenenlere çocukları doğana kadar görüşme dışında ceza uygulamıyorlar. Evlilik konusunda Yezidiler arasında "Bizim onları kabul etmemizden öte onlar Yezidileri kabul etmiyor" inancı hakim görünüyor. Guest'e göre, geleneksel olarak kendi dinlerinden olmayanlar ile Yezidilerin evliliklerine izin verilmemiştir. Bu yasak son zamanlarda evlenecek kişinin Yezidi dinini kabul etmesi kaydıyla hafifletilmiş bulunuyor(Guest:76). Ancak Yezidi topluluğundan başka inançtan biriyle evlenme konusunda Guest'in yazdıkları ile kaynak kişilerin anlattıkları örtüşmüyor. Kaynak kişilere göre Yezidilik doğuştan kazanılan bir kimlik ve bu kimlik Yezidi topluluğuna üye olmanın bir gereğesi olduğu için sonradan Yezidi olmak gibi bir seçenek bulun-

muyor. Dolayısıyla Yezidi topluluğunda bir genç insanın başka inançtan biriyle evlenmesi Yezidi topluluğundan uzaklaşması anlamına geliyor. Günümüze gelene kadar evlenme ya da başka bir nedenle sonradan Yezidi inancına dahil olan biri ile karşılaşılmasıdır. Diğer yandan Allisan'a göre Iraklı Yezidiler, başka bir inançtan biriyle kaçan kızlarını öldüreceklerini belirtiyorlar(Allisan:2007:68). Köydeki kaynak kişilerimiz; hiçbir suçun karşılığının ölüm cezası olmaması gerektiğine inandıklarını belirtiyorlar. Burada suçun karşılığının ölüm olamayacağını belirten 70 yaşlarındaki eşler; yıllardır yılan yansıyı yurtdışında geçiren, farklı inanç mensuplarından dostları olan insanlardır. Yaşamlarındaki değişimler; inançlarına bakışlarını değiştirmiş ve Irak'da yaşayan Yezidilerden farklı düşüncelere sahip olmalarına yol açmış olabilir. Yezidi anne ve babadan doğmuş olmak Yezidi topluluğuna üye olmanın değişmez ön koşulu olarak görülüyor. Yezidi geleneğine göre Yezidi olmayan biriyle evlenenin, topluluğun üyesi olma hakkı kayboluyor. Köyde iki genç(biri kız, biri erkek), Müslüman Kürtler ile evlilik yapmışlar ve her ikisi de Yezidi inançlarını bırakarak Müslüman olmuşlar. Müslüman Kürt bir kız ile evlenen Yezidi gencin adresini verdiler ancak zamanımızın yetersizliğinden dolayı görüşemedik. Yezidi gençlerin inançlarını bırakarak Müslüman olmalarını ise yaşadıkları çevrede Müslüman topluluğun çoğunlukta ve baskın olmalarına bağlıyorlar.

Yezidilerde geleneksel olarak çok eşlilik görülüyor(Allisan:2007:68). Çok eşliliğin kendi topluluklarında olduğunu ve kabul gördüğünü belirtiyorlar. Erkeğin eşini sevmemesi veya ilk eşinin çocuğunun olmaması ya da hasta olması durumunda ikinci bir kadınla evlilik topluluk tarafından daha kolay kabul görüyor. İkinci eş geldiği zaman; ilk eşin aynı evde yaşamaya devam edeceği ancak ölene kadar kocası ile fiziksel birliktelik yaşamayacağını belirtiyorlar. Mardin bölgesinde hem Müslüman Kürtler arasında hem de Araplar arasında çok eşli evlilikleri sürdürenler ile karşılaşmak olanağı var.

Yezidilerde yeni doğan oğlan çocuğu, dokuz aylık olduğunda, törenle müritleğe ilk adımını atar. Bebek bir yaşına geldiğinde şeyh ya da pir bizzat kendileri çocuğun başına biraz su dökerek, çocuğun her iki kulağının yanında bir tutam saç keser(Zerdüğülerde çocuğun ilk baş tıraşı bir törenle kutlanır) (Lescot;2001:144; (Guest;2001:75). Mardin yöresinde Yezidilerde de erkek bebeğin ilk saçını bir yaşında iken şeyhleri tarafından bir tutam kesilmektedir. Bebeklerde ilk saçın kesilme törenine Arap ve Kürt ailelerde rastlanmıştır. Kürt ve Arap ailelerde saç kesme töreni, Yezidi topluluğuna göre farklılık göstermektedir. Müslüman Kürt ve Arap ailelerde; bebeğin kesilen saçını altın ya da kağıt para ile tartılmakta ve saçının ağırlığına denk gelen altın ya da kağıt para dağıtılmaktadır. Genç bir Kürt kadın, çocuklarının saçının ağırlığına altın dağıtıldığını belirterek bazılarının bu işlemi yapmadıklarını ve günaha girdiklerini belirtiyor. Bu örnekte görüldüğü gibi bazı geleneksel uygulamalar zamanla dinsel kurallar olarak algılanmaya başlıyor. İnsan yaşamında belirli aşamaların önemini içinde yaşadığı topluluğun kültürel değerleri öne çıkarmaktadır. Toplumlar ise bu aşamaları aşiret adetleri ve dinin kurallarını harmanlayarak kutsal değerler haline getirmektedirler.

Yezidiler yeni doğan bebeklere isim verdikten üç gün sonra yakın akrabalarına yemek veriyor. Yeni doğan bebeğe yapılan çeşitli törenler arasında Mardin ilçe ve köylerinde Müslüman Kürt aileler; erkek bebek doğduktan (çocuğu zor ve geç olanlar kız çocuğuna da) bir hafta sonra kurban kesip yakın akrabalarına yemek veriyorlar. Süryaniler ise bebeklerinin isimlerini üç gün sonra eve gelen papazın duasıyla veriyorlar. Araplar; ölen aile yakınlarından birinin adını bebeklerine verdiklerinde, bir hafta sonra kurban kesip akraba ve dostlarına yemek veriyorlar.

Yezidi topluluğunda yeni doğum yapan bir kadın; yeni doğum yapan diğer bir kadın ile birtakım ritüelleri yerine getirmeden kırk gün konuşmuyor ve görüşmüyor. Kırklı kadınlar; birbirleriyle görüşmek için evlerinin dışında hiç konuşmadan birbirlerinin giysilerine yanlarına aldıkları iğneleri takıyorlar. Bu eylemden sonra kırklı kadınlar; birbirleri ile görüşebiliyorlar. Eylemleri yapmadan görüşürlerse kendilerine ve bebeklerine zarar geleceğine inanıyorlar. Kırklı kadınların birbirleriyle görüşmek için yaptıkları benzeri uygulamalara; Müslüman Kürt, Arap ve Süryani kadınları arasında da rastlanmıştır. Kırklı kadınlara ilişkin inanç ve uygulamaların etnik ve dinselikten öte bölgesel özellik olduğu görülmektedir. Ancak hem Yezidi topluluğunda hem de Müslüman Kürt, Arap ve Süryanilerin büyük kentlerde yaşayan genç kadınlarının bazılarının bu tür uygulamalara önem vermediği saptanmıştır. Bazı köylerde Kürt kadınlar arasında olduğu gibi Yezidi kadınlar da kırk gün içine iğne koydukları suyu içiyorlar. Bu bölgede metalin gücüne inanıyorlar. Bir ilçede karşılaştığım üniversite mezunu genç bir Kürt kadın, iğnenin cinleri engellediğini belirtmişti. Kırklı kadınların bu tür saldırılara karşı korumasız olduğu ve bu nedenle makas, iğne gibi metallerin anne ve bebeği koruduğuna inanıyorlar. Ayrıca yeni doğan bebeğin yastığının altına makas, iğne gibi metal aletler koyuyorlar. Yezidiler arasında nazara inanılıyor. Nazarı değenleri bildikleri için nazar değen kadın eve gelirse bir taş ters çevrilerek üzerine tükürülüyor. Böylece aile olarak nazardan korunmuş oluyorlar.

Köyde kullanılmadığı için harabe olan evler olduğu gibi Avrupa'da yaşayan Yezidiler tarafından yapımına yeni başlanmış evler de var. Köyün bütün evleri birbirine benziyor. Evlerin yapımında bir inanç sistemine ait ortak işaretler yok. Köyde bir türbe var. Bu türbede Yezidilerin önem verdiği Şeyhlerinin mezarı var. Ölen aile yakınlarının mezarını ziyaret edenler önce türbeyi ziyaret ediyorlar.

Yezidilerde; ölen kişi yıkandıktan sonra alınca, gözlerine, kalbine Şeyh Adıyy'nin mezarının toprağı konduktan ve elbisesi giydirildikten sonra yüzü doğuya gelmek üzere gömülür. Üç gün ziyafetler verilir; yedisinde ve kırkında törenler yapılır (Gölpınarlı; 1997:145). Görüşülen köyde ölen kişi yıkandıktan sonra alınca, gözlerine, kalbine Şeyh Adıyy'nin mezarının toprağı ya da şeyhlerinin okuduğu toprak konulduktan ve elbisesi giydirildikten sonra yüzü doğuya gelmek üzere gömülmektedir. Ölenlerin ardından, gelenlere üç gün kurban kesilerek yemek verilir. Yedisinde ve kırkında törenler düzenlenerek akrabalara ve tanıdıklara yemek verilir. Aileler, ölen yakınlarının

ölüm yıldönümlerinde törenler eşliğinde akrabalara, tanıdıklara yemek verir. Ölen yakınları için kendileri zamansızlıktan dolayı yemek veremiyorlarsa para verip başkasına verdiriyorlar. Yezidilerin mezarları, ölen insan mezara konulduktan sonra üzeri iki ayın kat beton ile kapatılıyor.

KAYNAKÇA

1. Allisan, Christine, Yazidi Sözlü Kültürü, Birinci Baskı, Avesta, İstanbul 2007, Çeviren : Fahriye Adsoy
2. Fucaro, Nelida, The Other Kurds "Yazidis In Colonial Iraq, London, 1999
3. Guest John S. Yezidiler Tarihi, Melek'e Tavus ve Misheta Reş'in İzinde, Birinci Baskı, Avesta, İstanbul 2001 Çeviren : İbrahim Bingöl
4. Gölpinarlı, Abdülbaki, Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar, İkinci Baskı, İnkılap, İstanbul 1997
5. Gökçen, Amed, "Yanlış Anlatılan Güzemli Bir Halk: Ezidiler, Medya Kronik, 27.10.2008
6. Lescot, Roger, Yezidiler (Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri) Birinci Baskı, Avesta, İstanbul 2001, Çeviren : Ayşe Meral

ÖZET

Etnik köken olarak Kürt olan ve Kürtçe konuşan Yezidilerin inançları farklıdır. Bu nedenle farklı etnik grup olarak algılanmaktadırlar. Yezidiler tek tanrıya inanmaktadır. Ancak inançları; İslamiyet, Hıristiyanlık ve Musevilikten farklıdır. Yezidilik doğuştan kazanılan bir kimliktir. Türkiye'de sayıları oldukça azalmıştır. Türkiye'de 300-400 Yezidinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Yasaklamalara rağmen Mardin'in köyünde yaşayan Yezidilerin arasında, farklı inançlardan olanlar ile evlilikler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yezidi, Melek Tavus, Koçek

ABSTRACT

Yezidis have dissimilar beliefs, although they are ethnically Kurds and they speak Kurdish language. They are perceived, for this reason, as a different ethnical group. Yezidis are monotheists. But their beliefs are different than Muslims', Christians' and Jews'. Being a Yezidi is an inherited identity. There remain a reduced number of them in Turkey. It is estimated that 300-400 Yezidis are living in Turkey. There have been some inter-religion marriages among the Yezidis living in the village of Mardin, although it is banned.

Key words: Yezidi, Melek Tavus, Koçek